

A magyar orvosi nyelv megőrzése, fejlesztése: lehetőségek, kötelességek

BŐSZE PÉTER

BEVEZETÉS

A fejezet címe azt sugallja, hogy a magyar orvosi nyelv körül valami baj van, és azt is, hogy lehet, sőt kötelességünk tenni hazai orvosi nyelvünk megőrzése és fejlesztése érdekében, ha a világegységesítés korában is fontosnak tartjuk a magyar orvosi nyelvet.

MIÉRT FONTOS A MAGYAR ORVOSI NYELV?

A kérdésre a választ öt pontban összegezzük, miszerint a magyar orvosi nyelv azért nélkülözhetetlen, mert:

1. A magyar orvostudomány csak a magyar orvosi nyelven létezhet. „Nyomorult az a nemzet, amely tudományt csak idegen kútfőből meríthet” – írja Apáczai Csere János. Bessenyei György – a felvilágosodás egyik vezéralakja – pedig így fogalmaz: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” Ezek a megállapítások az orvosi szakmákban ma is időszerűek, talán még inkább, mint valaha: a magyar orvostudomány is csak a magyar orvosi nyelven művelhető; idegen nyelven sohasem lesz magyar orvostudomány.
2. Egyértelmű, félreérthetetlen párbeszéd az orvos és orvos, orvos és nővér, nővér és nővér stb. között csak a pallérozott magyar orvosi nyelv használatával lehetséges. Félremagyarázások, s azok komoly, alkalomadtán visszafordíthatatlan következményei csak ekképpen kerülhetők el.
3. A magyar orvosi nyelv használata társadalmi elvárás, hiszen az egészségmegőrzés, a betegségek megelőzése és a szükséges felvilágosítás igénye hatványozottan nő, de nem kevésbé lényeges a tudásszomj: a kíváncsiság az orvoslás, a biológia kutatási eredményeinek megismerésére. A társadalom elvárásának egyedül a magyar orvosi kifejezések alkalmazásával tehetünk eleget, az idegen nyelvű szakfogalmak a köznyelvben céltalanok. Ismeretterjesztés, tájékoztatás minden formában csak szabatos magyar orvosi nyelven lehetséges. Ha az orvoslás tudományát nem tudjuk a közösség számára érthetővé tenni, kiszorul a köznyelvből, a társadalom érdeklődéséből, szűk szakmai réteg tudományává és tolvajnyelvévé válik.
4. Jogilag előírt kötelezettség, hogy orvosi kezelést – bármiféle is az – csak a betegek megfelelő tájékoztatásával és írásos beleegyezésével végezhetünk. Az ún. „Beleegyező nyilatkozatot” mindenféle orvosi beavatkozás előtt a beteg köteles aláírni. Nekünk orvosoknak viszont a szabályzatban megkövetelt feladatunk a betegnek elmondani, hogy milyen bajban szenved, mire alapozzuk kórisménket, milyen kezelési lehetőségek vannak, melyiknek mi az előnye, hátránya, majd együtt eldöntjük, hogy melyik gyógyítási módot válasszuk. „Az orvos az Isten” típusú világ, vagyis amikor legfeljebb csak közöljük a beteggel, miként kezeljük, már régen elmúlt.

MIÉRT FONTOS A MAGYAR ORVOSI NYELV?

- Nincs magyar orvostudomány magyar orvosi nyelv nélkül.
- A félreérthetetlen párbeszéd és kapcsolattartás céljából (orvos és orvos, orvos és nővér, nővér és nővér stb. között).
- A magyar orvosi nyelv használata társadalmi elvárás.
- Jogilag előírt kötelezettség: a betegek megfelelő tájékoztatása, mindenki számára érthető orvosi leletek, zárójelentések írása.
- Fontos továbbá a köznyelv, a nemzeti nyelv érdekében is.

Rendeletbe foglalt a zárójelentés és minden más hivatalos orvosi értesítés magyar nyelvű, nem szakembernek is érthető megírása. Magától értődően ez is csak a mindent kifejezni képes magyar orvosi nyelvvél valósítható meg.

5. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a magyar orvosi nyelv – mint minden szaknyelv – a nemzeti nyelvünket, a köznyelvet gazdagítja, csiszolja. Ez pedig saját és nemzeti érdekünk, megmaradásunk, kultúránk, hagyományaink megőrzésének záloga.

A MAGYAR ORVOSI NYELVRE HATÓ VÁLTOZÁSOK

A magyar orvosi nyelvet az elmúlt évtizedekben szakmai és szakmapolitikai, mindenekelőtt nemzetközi változások mélyrehatóan átalakították, és manapság is befolyásolják; nem előnyére. A szakmaiak közül a molekuláris biológia forradalma és a nemzetközi egységesítés a leginkább meghatározók, a műszerezettség és módszertan óriási fejlődése az orvosi nyelvre megközelítőleg sem hatott annyira, mint az orvostudományra. A másik sarkalatos változás az angol nyelv térhódítása volt.

SZEMLÉLETVÁLTÁS AZ ORVOSTUDOMÁNYBAN

Manapság az orvosi szakma forradalmi változását, a molekuláris biológia korát éljük. Az orvosi irodalmat elkerülhetetlenül átírjuk a betegségek molekuláris alapú osztályozása szerint. Hasonló változásnak elődeink voltak tanúi, amikor a mikroszkóp az orvosi gyakorlat részévé vált, s az addig kézzel fogható, látható elváltozásokat a szövetek és sejtek, majd a sejtrészek s a kromoszómák léptékében kezdték tanulmányozni. A betegségeket szövettanilag határozták meg, osztályozták, s új távlatokat nyitottak. A mai változás talán még nagyobb mérvű: a sejtrészecske és a kromoszóma mértékűről a molekulák világába jutottunk: a kizökent géneknek s korcs termékeiknek betegséget okozó hatásait igyekszünk feltárni, megérteni, s a betegségeket is ekként kezelni. Az ismeretek sokszorozódnak: a molekuláris biológia új fogalmak ezreit szüli, új orvosi, biológiai szótár születik.

Orvosi szemléletünket a molekuláris biológia alakítja át.

NEMZETKÖZI EGYSÉGESÍTÉSI TÖREKVÉSEK

Az orvostudomány is, mint minden más szakma, zömmel nemzetközi: a határok nélküli közös munka, kutatás csiszolja egységes fogalomrendszer alkalmazásával. A közös értelmezés, a közösen összeállított fogalomtár a nemzetközi kutatás és orvosi gyakorlat elengedhetetlen része. Orvosi szakmák és részsakmák fogalmait, irányelveit nemzetközi bizottságok határozzák és szövegezik meg. Téves lenne minden országnak saját meghatározásokat megfogalmazni, szakmánkat áttekinthetlenné tenné, nagyon sokat ártana. Orvosi gondolkodásunkat, a gyógyítást, az orvosi, biológiai kutatást, az oktatást, sőt az orvosképzést, továbbképzést is az orvostudomány nemzetközisége alakítja. A nemzetközi egységesítés többé már nemcsak törekvés, de szakmai követelmény is.

AZ ANGOL AZ ORVOSI SZAKMA NEMZETKÖZI NYELVE

Az orvosi irodalom és szakma nemzetközi nyelve az angol, s ez teljesen helyénvaló, mert az országokat, a földrészeket áthidaló kapcsolattartás csak közös nyelven lehetséges; megannyi nyelvet, mint ahány ország van, senki nem beszélhet.

Nemzetközi = angol nyelvű.

Mint hogy az orvostudomány nemzetközi, minden nemzetközi egységesítést, meghatározást, szakfogalmat angolul határoznak meg, az újonnan felfedezett, azonosított molekulák ezreit angolul nevezik el. Az új ismeretek, nemzetközi szakmai irányelvek tehát angol nyelven születnek.

A „NEMZETKÖZI” ANGOL VISSZÁSSÁGAI

Az angol nyelv térhódítása visszahat a nyelvre: milliók zagyva angolja a pallérozott angol nyelvet felhígítja, olykor-olykor bikkfanyelvvé zülleszt. A világnyelv szükségszerűen egyszerűsödik, silányul: a nyelvi csiszoltságok, kifinomult fordulatok a kevésbé képzeteknek inkább zavaróak, mint gyönyörködtetőek. Jellemzőes ilyen törekvés a görög betűk, római számok elhagyása, mondván: sokan nem ismerik, például a tengerentúlon, no meg a keresőrendszeret is zavarja.

Az angol orvosi nyelv másik rákfenéje – szintén az Egyesült Államok találmánya – a rövidítések nyakló nélküli alkalmazása, rosszul értelmezett hely- és időmegtakarítás miatt. Már a szavak kimondására, leírására is sajnálják az időt, holott az állandó visszakeresés jóval időigényesebb, nem beszélve a szövegértés zavaráról és az ebből adódó hátrányokról.

Az angol kifejezések, fogalmak, nevek rátelepszenek más nyelvekre, beléjük épülnek, és azokat előbb-utóbb – ha nem védekeznek – uralni fogják. Európában – Anglia kivételével – minden tudós, minden művelt szakember, de mindegyik ország is kettős állapotban van: nemzeti és nemzetközi, s a nemzetköziben belül még európai is. Lényeges, hogy a helyét, értékét ennek is, annak is tudjuk, nehogy a kettősség tudathasadáshoz vezessen.

A MAGYAR ORVOSI NYELV HELYZETE

a) A magyar orvosi nyelv hiányos, nem felel meg a magyar orvostudomány igényeinek. Orvosi nyelvünk, a latin és görög szakszavak mellett, tele van angol szakkifejezésekkel, angolul írt fogalmakkal. Az elmúlt 100–200 évben a latin és görög kifejezések túlnyomó többségét magyarították, de részben magyarosodtak is. Az angol szakkifejezések, szakszavak tetemes részének azonban nincs magyar megfelelője, vagyis a magyar orvosi szókincstár hiányos, nem alkalmas, többek között a molekuláris biológia szakszavainak, fogalomtárának maradéktalan kifejezésére.

b) A magyar orvosi nyelv kezd elsatnyulni: az angol szavak sokaságától felhígul, s hemzsegnék benne a hibásan képzett és öszvér szavak, a mindenféle, hasztalan rövidítések és az oly sokszor fölösleges betűszók is. Emiatt az orvosi nyelv időnként zűrzavaros, annyira, hogy a tudományos közlemények, előadások még a szűkebb szakmai körökben is gyakorta érthetetlenek, de az sem ritka, hogy a hétköznapi orvos-orvos, orvos-nővér, nővér-nővér stb. kapcsolatban zavarok, félreértések keletkeznek, azok súlyos következményeivel.

c) A magyar orvosi nyelv írásmódja, helyesírása magyartalanodik: lépten-nyomon helyesírási, nyelvhelyességi hibákkal, angol nyelvet utánzó szókapcsolatokkal, magyartalan írásmóddal, idegenes mondat szerkezetekkel találkozunk. A hibák részben az ismeretek hiányából, az idegenes szerkezetek majmolásából adódnak, de bizonyos mértékig az orvosi helyesírás szabályozatlansága is felelős, ám tekintélyes részük – mit szépítsük – közönséges helyesírási botlás. Jellegzetesek a tekervényes, agyonmagyarozott, terjengős mondatok az egyszerű, tömör kifejezések helyett, valamint a divatszavak és a személytelen fogalmazás.

A MAGYAR ORVOSI NYELV HELYZETE

- A magyar orvosi nyelv hiányos (nem alkalmas minden szakfogalom magyar kifejezésére).
- Kezd elsatnyulni (felhígul az angol, a zagyva angol és felemás szavaktól, a hasztalan rövidítésektől).
- Írásmódja, nyelvhelyessége magyartalanodik (idegenes mondat- és szó szerkezetek, helyesírási vétségek).
- Az anatómiai képletek, orvosi szakkifejezések jelentős részét a latin/görög orvosi nyelv szerint használjuk a magyar formák rovására.

d) Orvosi szakkifejezéseink, fogalmaink s az anatómiai képletek tekintélyes része a latin–görög orvosi nyelven terjedt el, zömében ekként is mondjuk, írjuk, jóllehet ezek magyar neveit, szakkifejezéseit elődeink az elmúlt évszázadokban kimunkálták, megfogalmazták. A magyar megfelelők szótárainkban is megtalálhatók, csak éppen nem használjuk, mintha szégyellnénk azokat. Leginkább mégis megszokásból mondjuk, például az erek, izmok latin/görög neveit, s ez a gyakorlat annyira általános, hogy azok magyar neveit sokszor talán nem is értjük. Például: ha a *musculus obturatorius* vagy egyszerűen az *obturator izom* kifejezést használjuk, az orvosok tudják, hogy miről van szó. Ám a *záróizom* megnevezést vajmi kevesen fogják rögtön megérteni. Idestova oda jutunk, hogy a magyar szakkifejezések anyanyelvünkben is „idegenek”.

MI AZ OKA ORVOSI NYELVÜNK SZEGÉNYEDÉSÉNEK, KORCSOSULÁSÁNAK?

Külső és belső erők is dolgoznak a hazai orvosi nyelv ellen: közülük az orvosi nyelv angolosodása a legjelentősebb. A hazai okok:

a) A szakfogalmak, nevek angol elnevezéseinek alkalmazását számosan helyesebbnek tartják, elsősorban, mert elterjedtek – itthon is, külföldön is egyaránt értik –, és úgy vélik, pontosan értelmezhetők. Használatukkal a félreértések jószereivel elkerülhetők, legalábbis szűk berkekben. Az érvek valóságosak is, meg nem is. A különböző szakmák egymás bevett, egyértelműnek tartott angol nyelvű fogalmait gyakorta nem értik, magyarul megfogalmazva erre több esélyük lenne. De az sem kivételes, hogy az angol megnevezést használó sincs teljesen tisztában az adott fogalom részleteivel, legfeljebb úgy gondolja. Tévedésére akkor döbbenne rá, ha magyarul akarná meghatározni. Alaptétel: amely idegen fogalmat magyarul nem tudunk meghatározni, azt nem értjük.

Amely idegen fogalmat magyarul nem tudunk meghatározni, azt nem értjük.

b) Az igénytelen nyelvhasználat az orvosi nyelvben is terjed. A társadalmi igénytelenség, tudatos silányítás részjelenségeként sajnos az orvosok, egészségügyi dolgozók igénye a szép, szabatos beszédre is jócskán megcsappant. A rohanó, „nem érek rá”, „csak a pénz fontos” világban az időt a beszédtről, az írástól is sajnáljuk: csupán rövid félszavas odavetésekkel, feljegyzésekkel, OK-kal fejezzük ki mondandónkat. Ez tükröződik a tudományos dolgozatokban, előadásokban is: a választékos, pallérozott, magyaros fogalmazás, beszéd sokunkban fel sem merül. A rövidítések zabolázatlan használata is az igénytelenség megtestesítője.

MIÉRT FONTOS A MAGYAR ORVOSI NYELV MŰVELÉSE?

Alapvetően az orvosi nyelv fogyatékosága, torzulása miatt, s mert olyan magyar orvosi nyelvre van szükségünk, amelyen minden elmondható, s amelyet mindenki megért. Az idegen orvosi szakszavakra is vonatkozik É. Kiss Katalin megállapítása, miszerint az idegen szavak hangalakjának, jelentésének, helyesírásának megtanulása igen megterhelő a magyar beszélők számára, törekszünk azok magyarítására (2004: 83).

Ha az angol szakszavak, kifejezések magyar megfelelőit nem alkotjuk meg, nem készítjük el a molekuláris biológia korának új szótárát magyarul is, és ha a magyaros egyszerű, szabatos fogalmazást, nyelvhelyességet, helyesírást nem állítjuk helyre, a magyar orvosi nyelv csenevészé válik, egy kifecamodott zagyva keverékké, amelyet az orvosok is csak részleteiben fognak érteni, s az orvoslásra, a magyar orvosi, biológiai tudomány művelésére is alkalmatlan lesz.

A MAGYAR ORVOSI NYELV MŰVELÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI, TEENDŐK

1. Az orvosi szakkifejezéseket is mondjuk magyarul!

Nyelvében él a nemzet. A mondás a magyar orvosi nyelvre is vonatkozik: csak ha folyton-folyvást beszéljük, írjuk, akkor létezhet.

Magyarul beszéljük, s az orvosi szakkifejezéseket is, ha van magyar megfelelőjük, magyarul mondjuk! Ez a gyakorlat meglehetősen nehéz, kitartást igényel, és buktatói is vannak. Az idegen kifejezéseket tanultuk, ezek rögzültek bennünk, állandóan ezek jutnak eszünkbe, ezeket akarjuk mondani. Kezdetben beszédünket gyakorta megszakítjuk: hogy is mondjuk ezt magyarul? A beszéd folyamatosága meg-megtörhet, zavaróan akadozó lehet. Az apró szünetek, különösen tudományos előadások alatt kínosak. A szívós kitartás előbb-utóbb meghozza gyümölcsét: jutalmunk a magyar nyelv, a magyarul beszélt orvosi szaknyelv különleges adománya.

2. Az idegen orvosi szakszavak magyar megfelelőinek megalkotása

A magyar orvosi szókincsünk, fogalomtárunk folyamatos bővítése, vagyis az idegen szakkifejezések, meghatározások magyar nevének, leírásának megteremtése (magyarítása) az orvosi nyelvet fejlesztők leglényegesebb tevékenysége. Kizárólag a szakemberek végezhetik, a nyelvészek csupán segíthetnek. Telivér magyarított szakszavakat, amelyek el is terjedhetnek, csak széles szakmai összefogással, közös munkával alkothatunk. A magyar szakkifejezések megalkotása nem elég, azokat alkalmazni és terjeszteni is kell.

A magyar szakkifejezések képzési elveinek, módjának tárgyalása túlmutat e fejezet keretein, csupán néhány gondolat:

- Az idegen szakkifejezéseknek egyetlen magyar megfelelőjét fogadjuk el hivatalosnak, akkor is, ha más megfelelők bőven lennének. Meghatározásként – dolgozatokban, könyvekben, előadásokon, de a hétköznapi beszédben is – mindig csak egy hivatalos magyar megfelelőt válasszunk, a többi változatosságként szöveggazdagításra, sokszínűségekre használhatjuk.
- A hivatalosnak tekintett meghatározásokat az MTA által elfogadott, jóváhagyott szakszótárban adjuk közre.
- A magyarítás manapság inkább szakemberek csoportjának együttes munkája, mintsem egyéneké. A közösen megfogalmazott, egyetértésből született szakkifejezések minden bizonnyal könnyebben terjednek el, válnak általánossá.

3. A magyar orvosi nyelv helyesírásának egységesítése, az MTA jóváhagyásával

Az orvosi nyelv sajátos helyesírási szabályainak megalkotása együttgondolkodás és közös feladat: nyelvészek és orvosok együttes munkája. Ezek mindig a magyar helyesírás általános irányelveit kövessék. Érvényre a szabályok azonban csak akkor

A MAGYAR ORVOSI NYELV MŰVELÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

- Az orvosi szakkifejezéseket is mondjuk magyarul!
- Az idegen orvosi szakszavak, fogalmak magyar megfelelőinek megalkotása
- A magyar orvosi nyelv helyesírásának egységesítése az MTA jóváhagyásával
- A magyar orvosi szakírás tanulása és tanítása
- Szemléletváltóztatás: a magyar szakkifejezésekkel írt tudományos közlemények elfogadása
- Tudományos előadások tartása magyar szavakkal, szakkifejezésekkel
- Tudományos közlemények, ismertetések írása magyarul, magyar szaklapokban
- A magyar tudományos folyóiratok, könyvek, tankönyvek, gyógyszerkönyvek pallérozása
- A magyar tudományos munkák rangjának helyreállítása
- A magyar orvosi nyelv oktatása az egyetemeken; a tankönyv megírása
- Új magyar orvosi értelmező és helyesírási szótár megalkotása
- A Magyar Orvosi Nyelv című szaklap kiadása, a magyar orvosi nyelv honlapjának megteremtése
- A magyar orvosi nyelv beépítése az egészségnevelésbe
- Az orvosi nyelvvel kapcsolatos tömegtájékoztató

MAGYARÍTÁS, MAGYAROSÍTÁS

Az idegen orvosi szakszavak, az idegen orvosi-biológiai fogalmak meghatározása magyarul. Nem tévesztendő össze a magyarosítással, amely az idegen szavak magyaros formájúvá alakítása.

jutnak, ha azokat a Magyar Tudományos Akadémia jóváhagyja. A javasolt szabályokat tehát el kell juttatni az MTA illetékes bizottságaihoz. Az MTA hivatalos állásfoglalása a bizottságok javaslatára és a közgyűlés jóváhagyásával születik meg.

4. A magyar orvosi szakírás tanulása és tanítása

Magyarul írni kevésbé dőcögös, mint magyarul beszélni, de türelmet, elszántságot és mérhetetlen sok szótárzást kíván. A szótárzás – az orvosi, az értelmező és a magyar szókincs szótárainak szakadatlan forgatása – ugyan fáradsztó és időigényes is, ismereteinket, szókincsünket viszont nagyságrendekkel bővíti. Ilyenkor egyre-másra azzal szembesülünk, hogy a pontosan ismertnek vélt fogalomról bizony-bizony hibás elképzeléseink voltak. A magyarul írt szakszövegek idővel szintén sajátunkká válnak, megszokjuk, s nem is akarunk eltérni ettől. Szemünk, agyunk annyira átállhat, hogy a korábban előszeretettel írt idegen kifejezések, nevek zavarókká válnak. A szépen, magyarul írt tudományos közlemények gyönyörködtetnek.

Szótárzás a magyar orvosi nyelv használatának egyik legfontosabb módszere.

Az írott orvosi nyelv magyar helyesírása a legegyszerűbb követelmény. Az angol írásmód szó szerkezetét kerülni, különösen tartózkodni az angolos mondat szerkesztéstől. Az angol szövegek rendszeres olvasása, no meg a rendszeres fogalmazás angol nyelven, észrevétlenül befolyásolja a magyarul írt mondataink szerkesztését is. A mondat szerkesztési „tükörfordítás” mindennapos hiba, de kis odafigyeléssel elkerülhető.

Mellőzzük a terjengős, véget nem érő, felesleges szavakkal tarkított mondatokat, a szószátyárkodást. Divatszavak puffogtatása nem nagyra tesz, hanem az igénytelenség, pallérozatlanság képét kelti. Magyarul mindig a legegyszerűbben, lényegre törően, tömören fogalmazzunk. Szinte „alany és cselekvő igealakokkal” fejezzük ki mondandónkat. Óvakodjunk a személytelen fogalmazástól: „elembertelenedett” kifejezőmód (Grétsy–Kemény 2005: 512). Rövidítéseket legfeljebb kivételesen alkalmazzunk, azokat szóban és írásban is lehetőleg kerülni.

A tudományos cikkek összeállításának, szerkesztésének oktatása, a folyóiratok világának, az elbírálás és a tudományos értékelés módszereinek ismertetése a magyar orvosi nyelv művelésének része. A tudományos közlemények írásáról, értékeléséről stb. magyar nyelvű könyvek is megjelentek (Csermely és mtsi. 1999; Bősze–Palkovits 2006; Gaál Cs (szerk) 2006, Szakírás, Medicina, Budapest).

5. Szemléletváltóztatás: a magyar szakkifejezésekkel írt tudományos közlemények elfogadása

Sokakban él még a tudat, miszerint a hazai tudományírás a latin/görög és újabban az angol szavak, kifejezések nélkül inkább ismeretterjesztés, mintsem tudományos közlemény; az efféle a szakma megmosolyogja. Igazságmagja természetesen ennek is van: a nyakatekert magyarítások, hirtelen kitalált magyar elnevezések az elterjedt és jól értett idegen fogalmak helyett, a mindenáron magyarul, még a megértés rovására is, feltétlenül káros, több mint megmosolyogni való. Ám a magyarul szakszerűen írt tudományos szakkik semmivel nem alábbvaló, mint az idegen szavakkal, fordulatokkal tarkított, s ráadásul jobban is érthető. A ráeszmélés és ennek elfogadása szemléletváltást igényel, a tanultak, a belénk vertek újragondolását, amely a fiatal nemzedéktől nagyon is, de az idősebb orvosnemzedéktől már nemigen várható el; a kivételt természetesen tisztelet illeti.

A magyar szakszavakkal írt tudományos közlemény értéke semmiel sem kevesebb, mint az angol, latin/görög szakkifejezésekkel telítődte, ám jobban érthető.

6. A tudományos és az egyetemi előadások tartása magyar szavakkal, szakkifejezésekkel

Hazai tudományos rendezvényeken, a magyar orvosi társaságok nagygyűlésein az előadásokat magyar szavakkal, szakkifejezésekkel tartjuk. Bízást mondhatom, hogy lehet magyarul, idegen szakkifejezések és rövidítések mellőzésével is tudományos előadást tartani, ám bator nem könnyű. A fáradozás, a kitartó gyakorlás azonban módfelett megéri: elismeréssel fogadják, és a hallgatóság könnyen megérti, jobban megjegyzi. Minél többen teszünk így, annál inkább számíthatunk az utánunk következő nemzedékek követésére is. Nemzetközi rendezvényeken természetesen angolul tartjuk előadásainkat, még hozzá folyékony angolsággal. Itt magyarul, ott angolul; a kettő jól megfér egymással, s keverésük egyiknek sem válik hasznára. A magyar orvosi szakkifejezések alkalmazása, tanítása egyetemi oktatóink felelőssége; ez orvosi nyelvünk művelésének leghatékonyabb módja, például az anatómiai képletek magyar neveinek megtanítása és számonkérése. Nem kizárólagosságra gondolok, csupán a magyar és az idegen elnevezések, fogalmak egyenlő oktatására.

7. Tudományos közlemények, ismertetések írása magyarul, magyar szaklapokban

Orvosi nyelvünk művelésének sarkalatos pontja a tudományos dolgozatok közlése magyar szaklapokban magyarul, magyar szakszavakkal, szakkifejezésekkel és mondat szerkesztéssel. Az új tudományos eredményeket, klinikai megfigyeléseket, érdekes eseteket elkerülhetetlenül angol nyelven közöljük, hiszen a világot ezekről csak ekképpen tájékoztathatjuk. Az országok feletti tudományt az angol nyelv közvetíti. Jóllehet ugyanazt magyarul is közölhetjük, a két nyelvű közléshez a vezető szaklapok is rendre hozzájárulnak, de talán felesleges, hiszen a témával behatóan foglalkozók az angol nyelvű közleményeket is elolvassák. Ám a magyar orvostársadalom többsége előtt az eredmények homályban maradnak: a magyar tudósok saját nemzetükhöz nem szólnak. A magyar orvosok, egészségügyiek folyamatos tájékoztatása összefoglaló, áttekintő tudományos cikkek írásával valósítható meg. Effélék közlése a kutatók, szerzők és a szerkesztők íratlan felelőssége. Hasonlóan, a nemzetközi irodalom lényeges eredményeit magyarul, véleményezésekkel kiegészített fordításokkal vagy összegző, átfogó közleményekben ismertetjük a magyar orvosi folyóiratokban. A magyar orvosi nyelv helyes és szabatos alkalmazása ezekben is alapvető elvárás.

MARKUSOVSKY LAJOS

A magyar nyelvű közlés érdekében

„A bűvárnak midőn hona közelében figyelő és vizsgáló közönségre nem talál, mindig szabadságában áll szellemi termékeivel valamely idegen nemzet irodalmában fellépni, mi reá nézve talán előnyös, mert nagyobb számú közönséghez szól, ámde ilyenkor ezen irodalom munkássává válik, s bár nevezetes szerepkört vívhat ki magának, de hazája művelődésére befolyás nélkül marad.”

A fordítás orvosi nyelvünk művelésének egyik legingoványosabb területe. Lépten-nyomon kísért a szóról szóra, mondatról mondatra fordítás, a tükörfordítás: az eredeti és a magyarra áttüzetett szöveg egyazon formája. Az ilyenfajta gyakorlat szokványos hiba, különösen a nem szakemberek fordításaiban, az úgynevezett hivatásos fordítóknál. Orvosi szakszöveget fordítani nem, csak átírni lehet. A tükörfordítás, jóllehet nyelvileg teljesen szabályos, csak éppen zavaros, nehezen vagy jóformán egyáltalán nem érthető. Idegen nyelvű közleményt csak a témában otthonos szakember tud magyarra áttüzetni, hiszen nem a mondatokat, hanem az egyívű tartozó szövegrészeket kell megérteni és magyarul megfogalmazva leírni. A megfelelő fordításokban a magyar változat szövegszerkezete többnyire nem is emlékeztet az eredetire.

A szakfordítás az idegen szöveg mondanivalójának és nem szövegének átírása magyarra.

8. A magyar tudományos folyóiratok, könyvek, tankönyvek, gyógyszerkönyvek pallérozása

a) Folyóiratok

A nemzetközi folyóiratok életében kulcsfontosságú változást a tudomány mérés (hatásmutató [impact factor], idézettségi mutatók stb.) és az ún. előbírálat rendszer (peer review) eredményezte. A folyóiratok színvonala, a nyomtatott tudományterjesztés számottevően javult. Hasonló változtatás a magyar orvosi, biológiai szaklapoknál sem halasztható. Kidolgozták ugyan a Hazai Szakirodalmi Mutató (HSZM) rendszerét, ám ez nem elég. Szaklapjaink folyamatos értékelése a tudomány mérés módszereivel, beleértve a szigorú szakmai elbírálás rendszerének megvalósítását, elodázhatatlan, és erkölcsi kötelességünk is. Kellőképpen nem ellenőrzött szakkikkek közlésével magunkat tévesztjük meg, vezetjük hamis útra a betegek rovására. A szakmai ellenőrzés, a független bírálók áldásos munkája mostanság különösen kívánatos, egyrészt, mert az orvosi folyóiratok is gombamódra szaporodtak, de ennél sokkal lényegesebb a zabolázatlan honlapok ártalmas sokasága. A szaklapok, honlapok szakadatlan értékelése, tudomány mérés szerinti rangsorolása tájékoztatja, mi több, eligazítja az olvasót a valós és bizonytalan szakírások között.

Nem kevésbé lényeges a folyóiratok szerkesztése sem. A szerkesztés is szakma, amelyet tanulni és tanítani kell. A szaktekintély-szerkesztők egyáltalán nem biztos, hogy jók is, színvonalas folyóiratok szerkesztésére alkalmasak. A szerkesztők képzés az orvosi irodalomban és nyelvben is az elsőrendű feladatok közé tartozik. A kiadók, a szerkesztők felelőssége óriási.

b) Szakkönyvek, tankönyvek

Csiszolni való az orvosi szakkönyvek szerkesztésével, nyelvvel is akad. A szakszöveg független és szakszerű bírálata mellett az írottak nyelvhelyességét is ellenőrizni kell. Különösen mértékadó az egyetemi tankönyvek: a jövő nemzedékek okítói. Célszerű lenne az orvosi egyetemeken vezetőinek szabályba foglalni, hogy egyetemi tankönyvnek nyelvi bírálat nélküli szakkönyvet nem fogadhatnak el. Kívánatos, hogy a nyelvhelyesség mellett a magyar orvosi szakkifejezések alkalmazása is nagyobb hangsúlyt kapjon az egyetemi tankönyvekben és a szakkönyvekben egyaránt. Az egyetemi tankönyvek-

Itt az ideje, hogy hazai egyetemi tankönyv magyar nyelvi bírálat, ellenőrzés nélkül ne készüljön.

ben azonban kizárólagosan sem a magyar, sem az idegen szakkifejezéseket ne használjuk, hanem ezt is, azt is váltogatva. Az orvostanhallgatóknak mindkettőt tanulniuk kell.

c) Gyógyszerkönyvek

A gyógyszerek útmutatóit, vezérkönyveit, a gyógyszerismertetőket stb. az orvosok, egészségügyiiek unos-untalan forgatják, nap mint nap kénytelenek elővenni. Ezekben a magyar szakkifejezések előnyben részesítése elengedhetetlen, és nem csak a jobb megértés miatt. Hibás, magyartalan fogalmazások megengedhetetlenek, a helyesírási melléfogásokról nem is beszélve. Ijesztő példa: *gyógyszer kompendium* a *gyógyszerkompendium* vagy a *gyógyszerek kompendiuma* írásmód helyett, ám az egyszerű *Gyógyszerkészítmények könyv* elnevezés még szerencsésebb lenne. A gyógyszerkönyvek szakmai ellenőrzése mellett azok hivatalos szaknyelvi ellenőrzését is kötelezővé kellene tenni, a szaknyelvi bírálat, javítás rendszerének kidolgozásával.

9. A magyar tudományos munkák rangjának helyreállítása

Méltánytalan az angolul írt, nemzetközi folyóiratokban megjelent közlemények egyoldalú túlértékelése a magyar nyelvűekkel szemben. Tudományos tevékenységet, osztályok, laboratóriumok, személyek munkáját az egyetemek, sőt még az MTA értékelési gyakorlatában is ekként bírálják, csupán, mert az idegen nyelvű közleményeknek van hatás- és idézettségi mutatója stb. Ez a gyakorlat eleink, Bugát, Markusovszky és a többiek, és a több mint másfél évszázados, a világ egyik legrégebbi orvosi folyóiratának, az Orvosi Hetilapnak megcsúfolása. A hazai tudományos irodalmukat más nemzetek százszorosan becsülik, a japánok különösen az élen járnak: tudományos fokozatot kellő számú anyanyelvi közlemény nélkül senki nem kaphat. Az egyetemek, a doktori iskolák vezetőinek lehetősége és felelőssége a magyar nyelvű tudományírás rangjának helyreállítása. Bizonyos számú és színvonalú, hazai szaklapokban közreadott közleményt, mint a tudományos fokozat, vezető beosztás elnyeréséhez szükséges feltételt, óhatatlanul be kell építeni az egyetemek és az MTA tudományos fokozatainak követelményrendszerébe. Örvendetes, hogy ebből a szempontból az MTA Orvosi Tudományok osztálya már megtette az első lépéseket.

Nem halasztható, hogy az MTA a doktori értekezések követelményeibe a magyar nyelvű tudományos közlemények értékelését, a hazai szakirodalmi mutatót is beépítse.

10. A magyar orvosi nyelv oktatása az egyetemeken, a tankönyv megírása

A magyar orvosi nyelv, mint tantárgy, hét évvel ezelőtt született meg a Semmelweis Egyetemen – 212 évvel azután, hogy a magyar nyelv az iskolákban és a felsőoktatásban tantárggyá vált. A tanterv többé-kevésbé már kikristályosodott, s magyar orvosi nyelv egyetemi tankönyve is megjelent. A diákok érdeklődése a tantárgy iránt a várakozásokat jóval felülmúlta. Nagyon kívánatos lenne ezt a tantárgyat a többi orvosi egyetemen is bevezetni. Az orvostanhallgatók tanítása – beleértve a gyógyszerészet és fogorvostan hallgatóit is – az orvosi nyelv művelésének záloga.

11. Új magyar értelmező és helyesírási orvosi szótár megalkotása

Magyar értelmező és helyesírási orvosi szótár nélkül a magyar orvosi nyelv teljessége nem képzelhető el, de a magyarított szakkifejezések magyarítása sem. Sokéves munka, s csak a magyar orvostársadalom és a nyelvészek együttgondolkodásával valósítható meg. Készítését lelkes, megszállott nyelvészek, orvosok már elkezdték.

12. A Magyar Orvosi Nyelv című szaklap kiadása, a magyar orvosi nyelv honlapjának megteremtése

A magyarítás, magyarosítás, az orvosi helyesírás szabályozása, a magyar orvosi fogalomtár kidolgozása és az orvosi szakírás tanítása is orvosok, nyelvészek, biológusok és más szakemberek sokaságának, százainak közös munkája, összekapcsolt gondolkodás, együttes erőfeszítés. Ehhez nélkülözhetetlen a magyar orvosi nyelv szakfolyóirata és honlapja.

A Magyar Orvosi Nyelv című folyóiratot nyolc évvel ezelőtt alapítottuk. Egy évben kétszer adjuk ki, számonként 1700 példányban, s minden érdeklődőnek ajándékként küldjük. Legjelentősebb feladata a magyar orvosi nyelvvel foglalkozók összefogása. A folyóirat orvosi nyelvünk együttes művelésének nyomtatott nyilvánossága.

A magyar orvosi nyelv honlapja (www.orvosinyelv.hu) a folyóirattal azonos célokat szolgál. A világ bármely részén elérhető, ingyenes, a kapcsolatteremtés és -tartás határtalan

lehetősége és igénye is, minthogy az orvosi nyelv művelése csak országos, sőt határon túli összefogással lehetséges. Folyamatosan újítjuk.

13. A magyar orvosi nyelv beépítése az egészségnevelésbe

Az egészség megőrzése, a betegségek elkerülése, kivédése évtizedek alatt, egyre szélesedő társadalmi tevékenységből már önálló tudománnyá vált. A betegségek, a vizsgáló módszerek, a kezelések stb. magyar orvosi szakszavai nélkül ez a tudomány nem létezhet. Az emberek, a társadalom folyamatos tájékoztatása, az egészség megőrzésére nevelés kizárólagosan magyarul valósítható meg. Az egészségnevelés tudományában dolgozók magyar orvos nyelvi képzése is az elsődleges feladatok egyike, s fordítva: az egészségnevelés szakembereinek bevonása orvosi nyelvünk fejlesztésébe szintén lényeges feladat.

14. Az orvosi nyelvvel kapcsolatos tömegtájékoztatás

Bármely szaknyelv művelése a szakemberek és nyelvészek közös ügye, ám sikerre csak akkor számíthat, ha az új szakkifejezéseket rendre alkalmazzák, és nemcsak a szakemberek. Különösen vonatkozik ez az orvosi nyelvre. Kívánatos, hogy a magyar orvosi szakszavak valamelyest a társadalomban is tudatosuljanak, vagyis bizonyos mértékig a köznyelvbe is átmenjenek: ennek módja a rendszeres tömegtájékoztatás, minden szinten.

15. A határon kívüli orvosok, egészségügyiek tájékoztatása

Jelentős feladatunk a magyar orvosi szakszókincs, nevezéktan terjesztése a határon kívüli orvosok között: a szakszavak egyeztetése, az orvosok magyar nyelvű képzési hiányosságainak kiküszöbölése. Ennek leghatékonyabb módja a világhálós honlapok ingyenes hozzáféréseinek biztosítása, a közös tudományos rendezvények, a szakkönyvek, tankönyvek, szakfolyóiratok átadása.

ZÁRÓGONDOLATOK

A magyar orvosi nyelv fejlesztése, folyamatos alkalmazása beszédünkben és a szakírásokban is, véletlenül sem jelentheti az orvosi latin–görög szavak elvetését. Az orvostudomány latin–görög nevezéktanának, fogalomrendszerének oktatása és használata is nélkülözhetetlen. Túl kulturális, művelődési jelentőségén, ez szakmánk ún. tolvajnyelve, ez az orvoslás szakszótára, amelyre az indoeurópai nyelvek, így az angol is épül. Végetes hiba volna egyetemeink évszázados klasszikus oktatási módszerét feladni, rosszul értelmezett, erőszakolt magyarítás miatt. Ahogy az idegen nyelv használata jól megfér a magyaré mellett, sőt minél több nyelvet és minél színvonalasabban beszél valaki, annál szebben beszéli anyanyelvét is – ezt is, azt is a maga helyén –, ugyanúgy megfér egymás mellett az orvosi latin–görög és a magyar orvosi nyelv is; egyik sem a másik rovására és mindkettő teljes értékűen. Ne felejtjük: Európa bölcsője és fennmaradásának záloga a klasszikus műveltség, s ez az európai orvostudományra is vonatkozik.

Európa bölcsője és fennmaradásának záloga a klasszikus műveltség, s ez az európai orvostudományra is vonatkozik.

IRODALOM

Bósze P, Palkovits M. Tudományos közlemények írása, szerkesztése és értékelése (Útmutató orvosi közlemények írói, olvasói és bírálói számára). NOK Kiadó, Budapest, 2006.

Csermely P, Gergely P, Koltay T, Tóth G. Kutatás és közlés a természettudományokban. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

É. Kiss K. Anyanyelvünk állapotáról. Osiris Kiadó, Budapest 2004: 83.

Grétsy L, Kemény G. Nyelvművelő kézikötet. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2005: 512.

TÉTEL AZ ORVOSI NYELV HELYZETE, MŰVELÉSE.

Miért fontos a magyar orvosi nyelv?; a magyar orvosi nyelvre ható változások; a magyar orvosi nyelv helyzete, a korszerűsülés okai; a magyar orvosi nyelv művelése (miért szükséges, lehetőségek).